

12. **Костомаров В. Г.** Прецедентный текст как редуцированный дискурс / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Язык как творчество : сб. ст. к 70-летию В. П. Григорьева. – М., 1996. – С. 297–302.
13. **Леонтьев А. А.** Речевая деятельность. Факторы вариантности речевых высказываний / А. А. Леонтьев // Основы теории речевой деятельности. – М., 1974. – С. 21–35.
14. **Макаров М. Л.** Интерпретативный анализ дискурса в малой группе / М. Л. Макаров. – Тверь : Изд-во Тверск. гос. ун-та, 1998. – 200 с.
15. **Макаров М. Л.** Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
16. **Почепцов Г. Г.** Теорія комунікації [Електронний ресурс] / Г. Г. Почепцов. – Режим доступу : <http://lib.socio.msu.ru/library>. – Заголовок з екрана.
17. **Рыцарева А. Э.** Интернациональная лексика : сущность и сферы функционирования / А. Э. Рыцарева // Вопр. филологии и лингводидактики : сб. науч. ст. – Волгоград, 2001. – С. 84–86.
18. **Формановская Н. И.** Речевое взаимодействие : коммуникация и прагматика / Н. И. Формановская. – М., 2007. – 480 с.
19. **Firth J. R.** Papers in linguistics, 1934–1951 / J. R. Firth. – L., N. Y. : Oxford University Press, 1957. – 233 p.
20. **Hirschová M.** Pragmatikav češtině. Teze disertace k získání vědeckého titulu «doktorvěd» veskupině věd Vědy filologické a přidružené [Електронний ресурс] / M. Hirschová. – Режим доступу : http://www.avcr.cz/data/vzdelavani/dsc/udeleni/hirschova_teze.pdf. – Заголовок з екрана.
21. **Parret H.** Context of understanding / H. Parret. – Amsterdam, Benjamins, 1980. – 109 p.

Надійшла до редколегії 10.02.15

УДК 81'246.2

І. М. Шкоріна

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ФЕНОМЕН ЗМІШУВАННЯ МОВ У ПАРАДИГМІ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Досліджено питання національно-мовної картини світу, висвітлено історію поглядів на нього. Картину світу розглянуто як світобачення кожної людини й етносу, як результат сприйняття та осмислення навколишнього світу, відображеного в мові. З'ясовано специфіку формування сучасної національно-мовної картини світу у свідомості молоді. Визначено причини виникнення феномену білінгвізму, проаналізовано поняття «рідна мова» в умовах двомовності.

Ключові слова: національна мова, національно-мовна картина світу, рідна мова, змішування мов, двомовність.

Шкоріна І. М. Харьковський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. **ФЕНОМЕН СМЕШИВАННЯ ЯЗЫКОВ В ПАРАДИГМЕ НАЦИОНАЛЬНО-ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА**

Исследованы вопросы, касающиеся национально-языковой картины мира, освещена история взглядов. Картина мира рассмотрена как мирозерцание каждого человека и этноса, как результат восприятия и осмысления окружающего мира, зафиксированного в языке. Проанализирована специфика формирования современной национально-языковой картины мира в сознании молодежи. Выяснены причины возникновения явления билингвизма, исследовано понятие «родной язык» в условиях двуязычия.

Ключевые слова: национальный язык, национально-языковая картина мира, родной язык, смешение языков, двуязычие.

Shkorina I. M. Semyon Kuznets Kharkiv National University of Economics.
**THE PHENOMENON OF CONFUSION OF LANGUAGES IN THE PARADIGM
 OF NATIONAL-LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD**

One of the fundamental problems of human research on the modern stage there is a problem associated with the formation and operation of pictures in the world. Given this we goal study the national language picture of the world in the context of the confusion of tongues and phenomena of surzhyk, focusing on active processes interpenetration of languages and bilingualism.

We reviewed some aspects related to the formation of the national language picture of the world in the modern conditions of globalization and the proliferation education, when large numbers of people around the world possesses not only national, but also one or more foreign languages. We believe that in human consciousness, no matter how many languages he has not learned, there is not a few specific national language picture of the world, and one integral picture formed on the basis of mother tongue, to which included individually being refracted whole or fragmented language picture of the world, inherent in all learn languages. Particular attention is paid to the problem of creating national language picture of the world in situations of bilingualism and the confusion of tongues. Depending on the circumstances in which there is learning a foreign language (languages), it can be very different impact on the national picture of the world of humans.

Key words: national language, national linguistic picture of the world, native language, confusion of languages, bilingual.

Національна мова – один із концептуальних екзистенційних чинників етносу, фундаментальна ознака, яка формує його неповторність. Тому на сучасному етапі чільне місце в наукових дослідженнях про людину і етнос займають проблеми, пов'язані з формуванням і функціонуванням національно-мовних картин світу. Адже картина світу, притаманна як кожній окремій особистості, так і суспільству в цілому, – одна з умов цілісного сприйняття світу.

Останнім часом опубліковано безліч праць, присвячених розробці різнопланових теоретичних і практичних питань щодо картини світу. Однак проаналізувавши наукову літературу, можна зробити висновок, що зв'язок національно-мовної картини світу з феноменом змішування мов, суржигом, двомовністю та полімовністю, зокрема ранньою, вплив на національно-мовну картину світу вивчення іноземних мов залежно від ситуації та мовного оточення науковці розробляли мало й дане питання потребує подальших досліджень, що й визначає *актуальність* нашої роботи. Хоча деякі дослідники, починаючи з XIX ст. і до останніх років, вивчали певні проблеми, пов'язані із цим напрямом діяльності, досі немає їх ґрунтовного аналізу. Отже, необхідно дослідити національно-мовну картину світу в контексті змішування мов та суржикових явищ, особливу увагу приділивши активним процесам взаємопроникнення мов і двомовності.

Поняття «картина світу» уперше використав у свої працях В. Герц (кін. XIX – поч. XX ст.) щодо реалій фізичного світу. Пізніше В. Гумбольдт висунув тезу щодо «мовної картини світу» і увів у науковий обіг цей термін, який став важливим концептом сучасного мовознавства. Науковець вважав, що «всяка мова, позначаючи окремі предмети, насправді творить: вона формує для народу, який є її носієм, картину світу», а отже, «мова є зовнішнім проявом духу народів» (тут і далі переклад наш. – *I. Ш.*) [2, с. 147]. За допомогою мови у свідомості людини формується притаманний їй суб'єктивний образ об'єктивного світу. На думку В. Гумбольдта, мова – це не відображення навколишнього світу, а потужна творча сила, яка формує мислення народу, його світосприйняття. Відмінності в мовах – відмінності у поглядах на світ.

В Україні ідеї В. Гумбольдта розвинув видатний філософ і теоретик лінгвістики О. О. Потебня. Учений першим почав розробляти питання взаємовідносин націй і мов, розглянув проблеми двомовності та багатомовності, у тому числі ранньої («Думка і мова» (1862), «Мова і народність» (1895), «Про націоналізм» (1905)). Особливо показова в цьому плані його праця «Мова і народність» (1895), у якій він детально проаналізував різні аспекти мовної картини світу, хоча й без ви-

користання даного терміна (учений називав це «системами зображення»), у контексті проблем ранньої (від народження) двомовності, змішування мов і пов'язаної з ними проблеми зміни кодів. Образно порівнюючи мову із зором, О. О. Потебня пояснював, що «як найменша зміна в устрої ока й діяльності зорових нервів неминуче дає інші сприйняття і цим впливає на весь світогляд людини, так кожна дрібниця в устрої мови повинна давати без нашого відома свої особливі комбінації елементів думки. Вплив всякої дрібниці мови на думку в своєму роді єдиний і нічим незамінний» [6, с. 258–260]. Дослідник наголошував, що цей вплив як мови в цілому, так і кожного її елементу на мислення є абсолютний, монопольний і всеосяжний, але при цьому мовець зазвичай його не помічає і не усвідомлює.

Більшість сучасних науковців погоджуються з цими твердженнями, деталізуючи і доповнюючи їх: «Національна мова – це якраз те «скло», через яке етнос бачить єдиний інваріант буття і яке визначає конкретні риси національно-специфічної проекції цього інваріанта буття» [5, с. 172]; «Існує така кількість мовних картин світу, скільки існує мов, кожна з яких відображає унікальний результат багатовікової роботи етнічної свідомості над осмисленням буття людини» [4]. Ми згодні з положенням, що кожна національна мова формує свою специфічну картину світу, але, на нашу думку, воно потребує деяких важливих уточнень.

У цьому контексті відразу виникає питання щодо піджинів та змішаних мов (список таких мов подано у відповідній статті Вікіпедії), до яких дослідники відносять, зокрема, і російсько-український суржик, і білоруську трасянку тощо. Змішування мов як явище негативно оцінюють сучасні лінгвісти, що цілком справедливо. Однак при цьому феномен змішування мов досить поширений у світі, суржик, характерний для східноукраїнських регіонів, – зовсім не унікальне явище. Очевидно, що в регіонах, де існує ситуація двомовності, завжди має місце взаємовплив мов, який, у свою чергу, може обумовлювати їх змішування. Власне, говорити про суржик як про цілісне явище в принципі неправильно – на Сході України, по суті, існує не один, а два суржиків, утворені в результаті змішування російської та української мов відповідно на українській і російській основі, адже російська мова, поширена в даному регіоні, також суржикова, вона містить дуже багато україномовних елементів. Як правило, самі носії такої мови не звертають на це уваги, але для стороннього ока це відразу стає помітним. Навіть від деяких студентів-іноземців, які досконало оволоділи російською мовою до того, як приїхали навчатися до східноукраїнських ВНЗ, іноді можна почути нарікання, що навчання тут «псує» їх російську мову.

У зв'язку з цим виникає питання щодо того, якою є національно-мовна картина світу людини, яка послуговується змішаною мовою. Деякі дослідники вважають, що «очевидно, можна говорити про “суржикову” картину світу суржикомовного індивіда, певну структуровану модель внутрішнього духовного “я”» [8]. Із цим важко погодитися. Змішана мова – це не повноцінна національна мова, отже, не може й формувати власну унікальну національно-мовну картину світу, а лише «збирати» фрагменти картин світу, притаманних тим мовам, які у ній змішано. Така «мозаїчна» картина світу могла б із часом набути рис національно-мовної, але це можливо лише за умови існування людської спільноти, для членів якої змішана мова – єдина мова спілкування, яку вони вважають рідною; по суті, це означало б утворення на змішаній основі нової нації. В історичному дискурсі такі процеси відбувалися із деякими піджинами, але ніколи – зі змішаними мовами. Очевидно, це пов'язано з тим, що, як правило, переважна більшість носіїв змішаної (суржикової) мови володіють не лише самою змішаною мовою, але й обома мовами, на основі яких вона утворилася, і залежно від комунікативної ситуації або предметної сфери переходять із однієї мови на іншу або на змішану, яка у свідомості самих мовців має статус побутової мови, просторіччя, але не

національної мови. Зважаючи на це, можемо зробити висновок, що мовна картина світу такої особистості за своїми основними характеристиками є білінгвальна (або полілінгвальна), але не специфічно суржикова.

Тези щодо існування такої кількості мовних картин світу, кількості самих мов цілком справедливі лише щодо ситуації, коли людина володіє лише однією мовою, рідною для неї. Саме дана людина буде носієм національно-мовної картини світу «в чистому вигляді». Проте в час глобалізації, активного розвитку і поширення новітніх знань значна кількість мовців володіють і постійно користуються більше як однією мовою. Сила впливу іноземної мови на свідомість і мислення мовця та його картину світу радикально відрізняється залежно від віку людини й обставин, за яких вона опановує іноземну мову (мови), а також від світоглядних настанов мовця.

Як вважають деякі вчені, «національна картина світу непроникна для іншомовної свідомості, ... пізнати національну мовну картину світу носія іншої мови можна лише шляхом свідомого відсторонення від еквівалентів власної картини світу, використовуючи принцип «презупції незнання» [1, с. 44]. На практиці для дорослої людини, яка має сформовану національно-мовну картину світу, таке повне відсторонення від неї неможливе, навіть у ситуації еміграції. Вивчену мову (мови) людина сприймає саме як іноземну (на відміну від рідної), а отже, іншомовну картину світу пізнає і засвоює не цілісно, а лише частково, фрагментарно, із накладанням на картину світу, утворену рідною мовою.

Інші процеси відбуваються у свідомості й мисленні людини, яка опинилася в іншомовному середовищі, будучи дитиною (особливо дошкільного віку). У ситуації з усиновленням за кордон дитина, не маючи постійних контактів із носіями рідної мови, як правило, із часом повністю забуває її, відбувається підміна однієї мови іншою, яку вона починає сприймати як рідну. Відповідно і першу національно-мовну картину світу витісняє інша, а рідна картина світу замінюється на рівні підсвідомості. Але оскільки рідна мова – це не лише засіб комунікації, «не тільки канал зв'язку між носієм мови і навколишнім світом, а й найважливіше ... скріплення свідомого й підсвідомого індивіда, формувальний чинник його цілісності» [3], процеси цілковитого витіснення рідної мови іншою, як правило, породжують конфлікт між свідомістю і підсвідомим людини, негативно впливають на її світосприйняття. Принципово інша щодо формування в людини національно-мовної картини світу ситуація еміграції дитини разом із сім'єю. Ця проблематика тісно пов'язана з проблемою рідної / другої / іноземної мови в аспекті формування мовної картини світу.

Поняття «рідна мова» дуже складне і неоднозначне. У сучасній лінгвістичній науці існують різні, досить суперечливі трактування цього терміна. Ми звикли вважати, що рідна мова в кожній людині може бути тільки одна, але в реальності це не завжди так. У статті Вікіпедії «Рідна мова» побіжно зазначено, що «дитина може засвоїти з раннього дитинства в тій чи іншій мірі і кілька мов» [7], але наукової розробки цього питання, тим більше в аспекті національно-мовної картини світу, досі немає, хоча у світі в останні десятиліття постійно зростає відсоток людей, для яких рідними стають дві мови. Причини цього можуть бути різні.

Людина, яка з народження сприймає не одну, а дві національні мови і дві культури, одночасно засвоює дві різні національно-мовні картини світу. У цьому аспекті дуже цікаві питання, яким чином ці картини світу поєднуються у її свідомості. Погляди науковців щодо цього принципового питання діаметрально протилежні. Взагалі дискусійність питань, пов'язаних із різними аспектами двомовності та полімовності, цілком очевидна. Так, на думку В. Русанівського і ще деяких учених, білінгвізм – це велике культурне надбання. Його розвиток – це не

перепона на шляху розвитку національних мов, а навпаки, як екстралінгвістичний фактор може бути одним із найважливіших джерел подальшого розвитку національних мов [9, с. 160]. Інші дослідники вважають, що «рання двомовність шкодить розвитку цілісної мовної особистості і може привести до таких негативних явищ, як *напівкультурність* і *напівмовність*» [3]. Подібної думки дотримувався ще О. О. Потєбня, який першим серед вітчизняних дослідників звертався до проблеми раннього білінгвізму і вважав, що «знання двох мов у ранньому віці не є володіння двома системами зображення і сполучення одного й того ж кола думок, але розділяє це коло навпіл і наперед утруднює досягнення цілісності світогляду, заважає науковій абстракції» [6, с. 263]. Отже, вчений негативно оцінював ранню двомовність, вважаючи, що вона заважає нормальному формуванню в людини національно-мовної картини світу, а отже, наукової та концептуальної картин світу. Усі ці думки, на наш погляд, занадто категоричні. Ми вважаємо, що двомовність (полімовність) може бути як позитивним, так і негативним фактором розвитку людини і соціуму залежно від багатьох лінгвістичних та нелінгвістичних причин. У людини, яка сприймає як рідні дві мови (або більше), засвоєні нею в ранньому дитинстві, справді в деяких випадках можуть виникати труднощі з національною самоідентифікацією, іноді їй у дорослому віці доводиться вибирати, яка мова і яка картина світу для неї базова. Однак, за умови гармонійного розвитку соціуму, такі конфлікти у свідомості мовців можуть і не виникати.

Торкаючись проблеми формування картини світу в ситуації двомовності, ми логічно підходимо до з'ясування питання, про одну картину світу чи дві окремі йде мова. Воно й досі остаточно не вирішене. О. О. Потєбня, який першим почав досліджувати проблему двомовності вищих верств суспільства у XIX ст. (російська і французька мови), писав, що «людина, яка говорить двома мовами, переходячи від однієї мови до іншої, змінює разом з тим характер і напрям течії своєї думки, ... це ... може бути порівняне з тим, що робить стрілочник, який переводить поїзд на інші рейки» [6, с. 260]. У сучасній лінгвістиці це явище відоме як код-світчинг або зміна кодів. На думку вченого, «різні мови в одній і тій же людині пов'язані з різними областями і прийомами думки, ... ці різні сфери і прийоми в одній і тій же людині розмежовані і речовинно» [Там же, с. 263]. Науковець вважав, що у свідомості мовця, який володіє кількома мовами, існує й відповідна кількість мовних картин світу, пов'язаних із різними сферами як мислення, так і буття. Ми не можемо повністю погодитися із цим твердженням; зокрема, вважаємо, що у свідомості людини, скільки б мов вона не засвоїла, існує не кілька окремих національно-мовних картин світу, а одна цілісна, утворена на основі рідної мови, до якої входять, індивідуально змінюючись, цілісні чи фрагментарні мовні картини світу, притаманні усім засвоєним мовам. Інакше не відбувалося б змішування мов у процесі мовлення, не виникали такі явища, як суржик (тлумачимо цей термін широко – як елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно).

Отже, ми розглянули деякі аспекти, пов'язані з формуванням національно-мовної картини світу в умовах глобалізації і поширення освіти. Особливу увагу приділено особливостям такого формування в ситуаціях двомовності та змішування мов. Залежно від обставин, за яких відбувається засвоєння іноземної мови (мов), воно дуже по-різному впливає на національно-мовну картину світу людини. Оскільки дані проблеми набувають усе більшої актуальності, їх подальше дослідження дуже перспективне.

Бібліографічні посилання

1. **Гачев Г. Д.** Национальные образы мира : общие вопросы / Г. Д. Гачев. – М. : Сов. писатель, 1988. – 448 с.

2. **Гумбольдт В. фон.** Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт; [пер. с нем. Г. М. Рамишвили]. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
3. **Єщенко Т.** Поняття «рідна мова» в двомовному середовищі [Електронний ресурс] / Т. Єщенко. – Режим доступу : <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/17198/1/Двомовність.pdf>. – Заголовок з екрана.
4. **Кальмук О. Р.** Національна мовна картина світу та її зв'язок із пареміологічним фондом [Електронний ресурс] / О. Р. Кальмук. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2014/natsionalna-movna-kartyna-svitu-ta-jiji-zvyazok-iz-paremiolohichnym-fondom-2/>. – Заголовок з екрана.
5. **Корнилов О. А.** Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – 2-е изд., исправ. и дополн. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
6. **Потебня А. А.** Язык и народность / А. А. Потебня // Эстетика и поэтика ; сост., вступит. ст. и прим. И. В. Иваньо и А. И. Колодной. – М., 1976. – С. 253–285.
7. **Рідна мова** [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Рідна_мова. – Заголовок з екрана.
8. **Ставицька Леся** Блудний суржик. Міф, мова, стиль [Електронний ресурс] / Леся Ставицька. – Режим доступу : <http://www.rastko.rs/rastko/delo/11935>. – Заголовок з екрана.
9. **Філософські** питання мовознавства / відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1972. – 199 с.

Надійшла до редколегії 20.02.15